

Johan Frederik Riedel : Een levensbeeld uit de Minahassa op Celebes.

<https://hdl.handle.net/1874/355177>

g. e. c.

7

JOHAN FREDERIK RIEDEL.
EEN LEVENSBEEELD UIT DE MINAHASSA
OP CELEBES.

II.

VAN AMBOINA NAAR MENADO.

Aangedaan namen RIEDEL en zijne echtgenoot afscheid van Amboina, waar zij zooveel liefs en goeds genoten hadden. Ds. KAM kon zijn plan, de jonge vrienden te begeleiden, niet ten uitvoer brengen. Gaarne was hij medegegaan, want Celebes lag hem na aan het harte; het was op zijn verzoek, dat het zendingwerk daar ernstig zou worden begonnen. Hij gaf den vertrekkenden zijne beste zegenwenschen mede. De Heer heeft die later wonderbaar verhoord, beter dan zij hadden kunnen en mogen verwachten. Drie jaar later is Ds. KAM gestorven, nadat hij tot het laatst ijverig werkzaam geweest was.

Toen het schip vertrok, stonden de jeugdige echtelingen op het dek, en zagen bewogen naar het groene eiland, dat zij meer en meer uit het oog verloren. Het viel vooral het jonge vrouwtje moeijelijk, het vaderland met haren ouden vader en familie te verlaten. Eindelijk was de laatste bergtop met zijne palmen uit het oog verdwenen

Hooger en hooger gingen de golven. De stormwind hilde door het touwwerk. Een zwaar onweder brak

5.963

los. Men hoorde schreijen, twisten, jammeren, klagen en vloeken alles door elkander in Javaansch, Maleisch, Chineesch en Boegineesch. Nergens was er een plaatsje, waar men zijne gedachten kon verzamelen, of ongestoord bidden. Stille zuchten stegen tot Hem op, aan wien wind en zee gehoorzaam zijn! Het was RIEDELS laatste zeereis, maar ook de moeilijkste.

Na veertien dagen was de hoogte van Ternate bereikt. Maar door het ruwe weder kon men het land niet naderen. Tegen den morgen bedaarde de storm. Het was een heerlijk gezigt: de zee weder kalm, slechts met kleine golven; de oostelijke hemel in het morgenrood; de bergen van Djilolo en van het eiland Ternate met hunne hooge toppen, die nog in het donker lagen en sterk afstaken, de kegelvormige top van den laatsten door eene dikke wolk omhuld. Plotseling schoten weder bliksemstralen door de wolken, van zware donderslagen vergezeld, die door het luchtruim rolden, een verheven maar vreeselijk schouwspel.

Eenige uren later lag het schip voor de reede van Ternate ten anker. Aan den voet van den groenen berg breidt zich de stad uit, waarboven het prachtige paleis van den sultan zich verheft. Aan de andere zijde ziet men het naburig eiland Tidore, daar achter Djilolo met zijne veel gebogen kusten en zijne statige bergen.

In de stad woonde een Duitscher, een leerling van het zendelinghuis van JÄNICKE te Berlijn, een Sakser, JUNGMICHEL geheeten. Hij wist er niets van,

dat er op het zoeeven aangekomen schip twee zendingen waren. Zoodra hij het hoorde, kwam hij zelf aan boord. Hoe groot was zijne vreugde, toen hij niet alleen bezoek kreeg, wat zoo zelden gebeurde, maar nog wel van Duitschers, en dan nog van leerlingen van den veelgeliefden JÄNICKE. Hij nam hen dadelijk mede. Ook vrouw en kinderen, ontvingen de gasten met vreugde, die daar negen dagen de hartelijkste vriendschap en gastvrijheid genoten.

JUNGMICHEL had een moeilijk arbeidsveld. Hij kon niets anders dan in de Hollandsche en Maleische gemeenten (700 zielen groot) getrouw het Evangelie verkondigen. Eigenlijk zendingwerk onder de mohammedaansche Ternataanen werd geheel verhinderd, door den Hollandschen resident en den strengen mohammedaanschen sultan.

Gedurende dat oponthoud, rookte en rommelde de vulkaan verscheidene malen hevig. Men hield dat voor een voorteeken van eene uitbarsting. Sedert twintig jaren was er geen geweest. Met hartelijke dankbetuigingen, nam men afscheid. Maar ook nu had men den wind tegen. Gedurende eene geheele week kwam men weinig verder. Dit was weder eene proef voor hun geduld, dat zij in de nabijheid van de plaats hunner bestemming waren, en deze nog niet konden bereiken. Zij moesten op den Heer leeren vertrouwen, wat zij vooral in hun' werkkring, dien zij weldra zonden intreden noodig hadden. RIEDEL vierde zijn driëndertigsten geboortedag, met zijne vrouw, den 8sten Junij op zee, den Heer dankende voor de

bewijzen van zijne genade, en zich geheel aan de leiding zijns Hemelschen Vaders vertrouwend.

Eindelijk zag men in het westen de bergtoppen van Celebes. Een dag moest het schip, voor de straat Banka kruisen, eer het binnen kon loopen. Men bleef den nacht over voor anker liggen. Daar deed zich nog een gevaar op voor onze reizigers, waaraan zij nog niet gedacht hadden. Men zag namelijk in de verte een paar verdachte praauwen. De anders niet vreesachtige kapitein werd toen zeer bezorgd; hij wist dat dáár ieder jaar zeeroovers van Mindanao kwamen; daar het getal praauwen vermeerderde, werd men op het schip onrustig; alles werd tot verdediging in orde gebracht, pistolen, snaphanen en scheepskanonnen werden geladen. Deze toebereidselen bemerkende, en zulk een' tegenstand niet verwachtende, trokken de zeeroovers terug.

Met verheugde harten dankten onze reizigers den Heer, dat zij ook dit gevaar weder ontkomen waren. In den loop van den dag voeren zij de noordelijke punt van Celebes om. Men zeilde langs de kust, aan de linkerhand lag een prachtig eiland met bosschen. Verder zag men niets dan de onafzienbare zee. Toen de stuurman eindelijk meer oostwaarts afhield, zag men de heerlijke baai van Menado.

DE HEIDENSCH E MINAHASSA.

De kaart van Nederlandsch Indië ligt voor ons. Dit is nu het eiland waar onze zendelingen aan wal gingen.

Celebes. Wat een bijzonderen vorm heeft het! Als eene spin. Hoe geheel anders dan het naburige eiland Borneo! En toch is het onderscheid tusschen deze eilanden niet zoo heel groot; op beide heeft men een' bergrug, die van één punt uit naar verschillende rigtingen loopt. Op Borneo is de tusschenruimte vlak land, bij Celebes grootendeels water, dat al minder en minder diep wordt en ook later geheel land zal worden. Wij hebben hier een klein gedeelte van het eiland, dat meer dan een derde gedeelte van Frankrijk in oppervlakte bedraagt. Waar het noordelijke schier-eiland in de rigting van het westen naar het oost-noord-oosten loopt, begint het land, de Minahassa geheeten, dat men op onze gewone kaarten met den top van de pink bedekken kan; het is niet zoo groot als de provinciën Groningen en Drenthe te zamen.

Den naam, die bondgenootschap beteekent, draagt het, door de verschillende stammen, die het bewonen. Dat bondgenootschap beteekende niet veel, en vooral niet tegen de Europeërs, die in deze gewesten kwamen. Het waren eerst Spanjaarden en in later tijd Nederlanders. Wij zullen maar niet verhalen hoe dit toeging.

Om het land en de inwoners van meer nabij te leeren kennen, zullen wij een' reiziger volgen, die in het begin van onze eeuw dat land bezocht heeft, en dien wij om het duidelijk te maken zelf zullen laten spreken. Zijn verhaal luidt als volgt:

> Na eene lastige vaart ankerde ons schip. Met de eerste morgenschemering ging ik op het dek. De baai van Menado lag voor mij. Het water heeft een'

mooijen, blaauwen gloed. De heuvels, die tot statige bergen opklimmen met verschillend gevormde toppen, steken schoon tegen den hemel af. Alleen de laatste zijn kaal, anders is alles wijd en zijd met bosschen bedekt, maar volstrekt niet eentoonig, daar de verschillende schakeringen het landschap verlevendigen. Op het strand zijn op sommige plaatsen sierlijke kokospalmen, waar tusschen wij de graauwe daken van Menado zien; aan den linkerkant het fort Amsterdam, het eenige verdedigingspunt van de Hollanders in de Minahassa.

» Nu bracht de sloep ons aan wal. Menado is geen mooie stad. Zooals overal in de groote plaatsen aan de kusten van den Indischen archipel, vindt men ook hier eene bonte mengeling van volk. Maleijers en Chinezen, Ternatanen en Boeginezen zijn rijkelijk vertegenwoordigd, zoodat de inboorlingen, de Alifoeren in hunne eigenaardigheden weinig uitkomen. Dat gedeelte van de stad waar de Europeërs wonen, is net aangelegd, met eene breede straat, die op het fort uitloopt. Hier en daar ziet men een huis door een' mooi aangelegden tuin omringd. Bij den Resident ondervond ik het nut van den aanbevelingsbrief van den Gouverneur. Ik bleef slechts eenige dagen in Menado om de noodige toebereidselen te maken voor de verdere reis. Er werd een rijpaard aangeschaft, ik kreeg aanbevelingsbrieven aan eenige districtshoofden, ook verschafte de Resident mij een' jongen, die den weg kende, die mij verstond, daar hij benevens het altoersch zijne moedertaal, maleisch sprak.

» Den volgenden morgen reed ik reeds voor zonsopgang met mijn' jongen de blaauwe bergen op. De lucht was welriekend en verfrisschend.

» Hier en daar was er nog eenige nevel in de dalen, maar die spoedig door de stralen der zon verdween, en nu prijkte de plantengroei in de heerlijkste kleuren. Dáár donkergroen loof, afgewisseld door gele bloesems, hier licht groen met bloemen, ginds rijpe rijstvelden, schitterend als goud.

» Mijn begeleider scheen geen oogen voor de schoonheid der natuur te hebben; zwijgend liep hij met achteloos, slependen gang achter mij en kaauwde, naar de gewoonte der inlanders, pinang of sirih, zoodat het roode sap langs zijn' mond liep. Anders is hij een goedaardige jongen, wiens vertrouwen ik reeds verworven had door hem een klein geschenk te geven. Hij heet TOMALOEN, verkort MALOEN. Na een kwartier voortgegaan te zijn, kwamen wij aan eene negerij Titiwoengen, waar ik de bouwkunst, van de echte Alifoersche huizen kon beschouwen. Zij staan op twaalf tot zestien voet hooge palen. De vloer en de wanden zijn van bijeengevoegd bamboe gebouwd. De eenigszins overhangende daken zijn van palubladen gemaakt. Een eenvoudige trap uit een' boomstam bestaande, met uitgehouwen treden, voert naar den nederigen ingang, dien men slechts kruipend door kan komen. » » Waaron zijn de huizen hier zoo hoog gebouwd, MALOEN? » » Hij zuchtte eens, verbaasd over eene zoo eenvoudige vraag, als deze hem toescheen, spuwde toen het roode pinangspeeksel uit, veegde met

de mouw van zijn wollen baadje het gezicht af, en antwoordde voorzigtig: »Wel mijnheer, omdat de vijanden er niet in zouden komen en de menschen vermoorden." "

»In den tegenwoordigen toestand der Minahassa zou deze voorzorgsmaatregel niet meer zoo noodig zijn; ik heb dan ook bemerkt, dat de nieuwe huizen op veel lager palen staan; maar uit oude tijden zijn de Alifoeren toch gewoon, en verzuimen niet om iederen nacht hunne ladder in te nemen. In sommige gevallen zijn hunne voorzorgen niet geheel ongegrond, zoo als ik later, in een negerij ondervond, waar de hooge palen nog met doornen bedekt waren, en rondom de huizen puntig gemaakte bamboes in den grond bevestigd waren. MALOEN zeide mij, dat eenige lieden van daar, uit een' anderen stam eenige menschenhoofden gehaald hadden, om hunnen gestorven hoofdman, eene eervolle begrafenis te geven. En nu waren zij bang voor wraak. Vroeger moet dat koppensnellen veel voorgekomen zijn, nu is het eene zeldzaamheid. (1)

»Onze weg liep verder door koffijtuinen. De in gelijke rijen geplante boompjes met hunne donkergroene, glanzige bladeren en met vele roode vruchten er aan, doen het oog aangenaam aan. Tusschen de koffijboomen staan andere in, om de eerste tegen de te sterke zonnehitte te beschutten.

(1) Dit was toch zóó zeldzaam niet, in het begin van deze eeuw, toen deze reiziger de Minahassa bezocht; maar de inlander MALOEN zou zich wel gewacht hebben, hem er veel van te vertellen. Het bleef geheim.

» Deze tuinen zijn zoo netjes, omdat zij, onder toezigt van regeringsbeambten in orde worden gehouden. Verder komen wij aan tuinen, waar dat niet het geval is, die dan ook zeer bij de andere afsteken. Daar staat alles onordelijk door elkaâr, verschillende palmsoorten, koffij-, kakau-, muskaatboomen en anderen. De grond er tusschen was bedekt met verwilderd gras.

» Nu hoorden wij het murmelen van een beekje, dat in eene breede bedding vloeit, en waarover eene buitengewoon lange brug geslagen is, met een dak van bladeren er over. Op mijn vragen antwoordde MALON mij, dat dit riviertje in korten tijd zoo kan zwellen, dat eene korte brug geheel vernield zou worden. Vele ongelukken zijn daardoor veroorzaakt.

» Ginds begint de weg langzaam te stijgen. Aan beide zijden hadden wij rijpe rijstvelden. Wij hoorden laid zingen, en langs een' heuvel zagen wij tusschen de 20 en 30 inboorlingen, die reeds aan den oogst bezig waren. Hier had ik gelegenheid de Alifoeren beter te beschouwen.

» Men vindt onder hen knappe sterke menschen. Hunne kleur is lichtbruin, het gelaat dikwijls niet donkerder dan dat van een' Spanjaard; de lange, gladde haren zijn gitzwart. De mannen hebben gewoonlijk geen' baard. Een breede band van boombast of bont gekleurd katoen is om de heupen geslingerd; dezen noemt men tjidako. Het haar dragen zij op het achterhoofd bij elkaâr gebonden. Een breede hoed, die in een punt uitloopt, is eene goede beschutting tegen de zonnestralen. Diezelfde soort dragen de

vrouwen ook. Zij zijn gekleed met eene soort van weefsel, dat bij de borst met gladde plooiën vastgemaakt wordt en als een rok tot aan de voeten reikt. Behalve deze sarong dragen sommigen nog eene wijde kiel, kabaja genaamd, die bij het werken wordt uitgedaan. De kinderen hebben niets aan.

»Maar waarom werken die menschen allen bij elkaar; zijn zij slaven van een rijk heer, aan wien dit land behoort?» Bij het woord slaven schoten MALOENS oogen vuur, zoo als ik het niet van hem verwacht had. Hij hield zijn hoofd naar boven, en zeide: »Niets van slaven, Mijnheer, allen vrije menschen.» Na nog eenige vragen gedaan te hebben, merkte ik, dat alle veldarbeid hier gemeenschappelijk verrigt wordt. Eenige menschen spreken met elkander af, om beurtelings elkander te helpen bij het bewerken van hunne akkers; van daag zijn zij op het veld van den een', morgen op dat van een' ander, naar eene bepaalde volgorde. Des morgens trekken zij met elkander in plegtigen optogt uit, nadat het teeken met eene kleine trommel gegeven is. Dikwijls gaat men met de Hollandsche vlag voorop, en plant die dan op het veld, waar men arbeiden moet. Men noemt zulke werkkringen mapaloes. Nadat wij nog een eind verder gegaan waren, zagen wij de negerij Lotta voor ons, omgeven van kokospalmen en pisangboomen.

»Hier begint men al groenten te verbouwen, die zij te Menado op de markt brengen. Vroeger had men die gewoonte niet. Wij ontmoetten een aantal mannen en vrouwen met groenten; de laatste droegen hare

manden op 't hoofd, en zelfs eene kruik olie, in volslagen evenwigt. Meest zijn de vrouwen in hare houding en manieren flinker dan de mannen. Kluchtig is de beweging met den arm, dien zij onder het loopen steeds geheel naar achteren slingeren.

»Zij maken niet veel 'werk van de zindelijkheid. De vuile gezigten verraden, dat zij niet gewoon zijn zich geregeld te wasschen. Het verwonderde mij zeer, dat zij allen een voor een achter elkaâr liepen. Later vernam ik, waarom men dit doet. De wegen in de Minahassa zijn grootendeels maar smalle paden, door dicht struikgewas of hoog gras heenloopende, waar voor geen twee menschen naast elkaâr plaats was. Vroeger was er zeker geen breeder weg bekend, zoodat zij nu de oude gewoonten nog hielden.

»Ook hier ging de geheele trein ons stil vooruit, slechts eenige meisjes riepen mijn' bediende, die achter mij ging, een paar woorden toe.

»Spoedig daarop kwamen wij in de negerij, en hielden een uurtje rust in de zoogenaamde loge. Zulk een gebouw heeft men in iedere hoofdplaats; het dient tot ontvangst der reizende beambten; ook andere Hollandsche reizigers worden daar ontvangen. De bouwtrant is zoo als andere huizen, maar de loge staat niet op zulke hooge palen. De trap is gemakkelijker en voert ons onder eene véranda, van waar men met eene deur naar binnen gaat. Terwijl TOMALOEN het paard bezorgde en een eenvoudig ontbijt zou klaar maken, ging ik naar binnen, opende de zonneblinden, en was verrast door het mooije uitzigt. Vóór mij

strekte zich eene groote vlakke met gras uit, een vriendelijk beekje slingerde door het mooie groen. Links stonden verschillende boomgroepen, die zich tot aan het digte bosch uitstrekten. Op den achtergrond stegen de bergen vrij stijl naar boven.

»Ik zat er lang, en verdiepte mij in het schoone uitzigt. Mijn bediende scheen zich in deze natuurbeschouwing nog meer te verdiepen; hij was reeds een uur weg, en alle uitzien naar hem was te vergeefs. Eindelijk was mijn geduld ten einde, en ging ik hem zoeken. Spoedig werd ik daarin op den weg verhinderd, omdat ik door slijk moest waden; van alle kanten zag men de oorzaak: verscheidene varkens, die met den snuit den grond omwoelden.

»Eenige half naakte kinderen vlugten achter het kreupelbosch, toen zij den Europeër zagen. Hier en daar keek een oud moedertje door eene opening, dat de plaats van huisdeur inneemt, maar het hoofd werd spoedig weer schuw teruggetrokken; slechts eenige bleven staan, toen ik haar in redelijk goed maleisch naar den jongen vroeg. Eindelijk hoorde ik in een huis luid lagchen, waarin ik TOMALOEN's stem herkende. Ik waagde het, om langs den ingekerfden balk naar boven te klimmen, en kwam er ook gelukkig; zoodra ik door den ingang naar binnen kon zien, zag ik twee meisjes op eene mat zitten, die met het vlechten van bladeren bezig waren; de moeder burkte in een hoekje voor de stookplaats, en blies dapper de kolen aan, waar boven een aarden pot hing. TOMALOEN zat bij de meisjes, en schertste met haar. Om een' beteren indruk

van mijne strafpredikatie te geven, wilde ik van de ladder naar binnen gaan, maar stiet mijn hoofd duchtig aan den dakstijl.

» Terwijl ik van de pijn bekwam, was mijn jongen opgesprongen, en trachtte eene onverschrokken houding aan te nemen. Op mijn streng verwijt, had hij eene menigte verontschuldigungen, die leugens waren. Onder anderen zou de vrouw, die aan het vuur zat, hem opgehouden hebben en de beloofde eijeren nog niet gegeven hebben.

» Toen hij zich in het Alifoersch tot de vrouw wendde, zag ik duidelijk aan haar gezigt, dat zij voor het eerst van de bedoelde eijeren hoorde, en toen maakte zij aanstalte om ze te halen. De dochters gingen maar stil voort met haar werk, en wierpen slechts nu en dan met open mond een' blik op mij.

» Nadat ik den jongen nogmaals aangespoord had om den meest mogelijken spoed te maken, ging ik naar de loge terug. Het duurde nog een' geruimen tijd, voor hij het water aan het koken had en de eijeren klaar waren. Een tweede oponthoud had ik, door dat hij het paard te kort aangebonden had, zoodat het dier te vergeefs zijn' honger trachtte te stillen aan het weelderige gras. Natuurlijk spaarde ik de Maleische scheldwoorden niet; hij hoorde ze met kalmte aan. Onze reis was verscheidene uren vertraagd.

» Eindelijk waren wij weder op den weg, die voortdurend stijgend en dalende door het bergland gaat. Aan beide zijden hadden wij digte bosschen, die zoo dik met slingerplanten begroeid zijn, dat men zonder

bijl geen' weg zou kunnen bauen. Het woud verhinderde ons op de hoogste punten, die wij overkwamen, het vrije uitzigt. Eerst nadat wij eene gevaarlijke steile helling afgekomen waren en aan den anderen kant eene soortgelijke waren opgeklommen, kregen wij een mooi uitzigt.

De golvende heuvels met dikke bosschen bedekt, lagen aan onze voeten, en verscheidene bergtoppen zagen wij in de verte. TOMALOEN noemde mij met ongeveinsde vriendelijkheid al de namen der bergtoppen, als of er niets tusschen ons voorgevalen was.

Nadat ik door eene onbeduidende negerij (Kenilo) gekomen was, werd de weg gemakkelijker. Aan den regterkant hadden wij den grooten Lokon (een' berg) met zijne met bosschen bedekte wanden en steile rotsen. Aan de linkerzijde verhief zich het Masaranggebergte met verscheidene toppen, dat zijn' naam volgens het verhaal der inboorlingen, daaraan ontleend heeft, dat het bij den zondvloed in den vorm van eene hanenkam boven het water uitstak. Eene soortgelijke verklaring wordt ook van andere bergnamen gegeven. De zondvloed speelt in 't algemeen eene groote rol in de overleveringen der Alifoeren.

> Mijne opmerkzaamheid werd gevestigd op eenen wagen, die door twee ossen getrokken werd, en die langzaam naar ons toekwam. Men ontmoet hier zelden een' wagen, omdat er in geheel de Minahassa zoo weinig wegen zijn, die bereden kunnen worden. De lasten worden door menschen op paarden gedragen; zoo

zagen wij spoedig daarop eene rij mannen, weder als de ganzen achter elkaar loopende, met hunne rijst- of koffijzakken langzaam voortstappen; zij brachten hunne vrachten naar Menado.

» Verder liep onze weg door de niet onbeduidende negerij Kakaskassen. In de breede dorpstraat speelden eene groote menigte kinderen. De kleine geheel naakte schepseltjes sprongen schreeuwende rond, en toonden eene levendigheid en behendigheid, die ik, na alles wat ik van de Alifoeren gezien had, niet van hen verwacht zou hebben. Eenigen liepen zeer goed op stelten, anderen omringden hen, en trachtten hen te doen vallen. Achter een ouden boom was met een touw een eenvoudige schommel gemaakt, waarmede een ander troepje zich niet minder vrolijk vermaakte. Daar oefenden zich weer anderen door met pijlen van bamboe naar een' paal te schieten. Een van hen mikte op een levendig voorwerp, een vogeltje op den top van een' boom, en raakte het. De kinderen worden in de Minahasa reeds vroegtijdig meê naar de akkers genomen en aan het werk gezet.

» Op de hoogte, die wij over moesten, kwamen wij onderscheidene goudgele rijstvelden voorbij, en zagen hier en daar menschen aan hun' arbeid. Eenige van die velden waren zwaar beschadigd; de meeste waren geheel afgegeten. Ik onderzocht naar de oorzaak er van. Het scherpere oog van MALOËN deed het mij ontdekken. Aan eenige halmen zaten heel kleine muizen, die bij twee of drie plaats genomen hadden,

en zich den maaltijd goed lieten smaken. Het waren de achterblijvers van een' grooten drom, die eene breede streek in het veld kaal schenen gegeten te hebben. Dit ongedierte veroorzaakt hier dikwijls eene heele verwoesting. Allengs daalde de weg wat, en kregen wij de groote negerij Tomohon in het gezicht, het doel van mijne eerste dagreize, waarheen ik een paar dragers met mijn goed vooruit gezonden had. Ik vond hen dan ook bij het hoofd van dat distrikt. Dit is de hoogste post, die een inlander bekleedt; gewoonlijk noemt men hem Hoekoem besaar. Ik had een' aanbevelingsbrief aan hem, en werd zeer vriendelijk door hem ontvangen. Hij kwam mij voor zijn huis te gemoet, zijn' stok met gouden knop in de hand, het kenmerk van zijne waardigheid, zijne kleeding was eenigszins Europeesch. Daar hij redelijk goed Maleisch sprak, konden wij elkaar verstaan. Hij was zeer beleefd en voorkomend; zoo'n verstandig gezigt, met zachte vriendelijke uitdrukking had ik hier niet onder de inboorlingen verwacht. Zijn huis onderscheidde zich ook zeer voordeelig van al de andere, die ik tot nu toe gezien had. De trap met breede treden voerde eerst naar de vérande; van daar uit kwam men in een open vertrek, waar eene tafel, eenige stoelen en lange banken tegen den muur stonden. De eerste was reeds voor mij gedekt; spoedig werd een goed middagmaal voor mij opgedragen, bestaande uit: rijst, eene gekookte kip, gebraden zwijnenvleesch, visch, eijeren en heerlijke vruchten. Alleen de visch, die zooals zij uit de beek komt, in heete asch gebraden

wordt, met alle ingewanden en sporen van slijk op de schubben, was niet heel smakelijk. De zindelijkheid laat over het geheel veel te wenschen over. Bij 't gebruik der stoelen moest men voorzigtig zijn, de handen en kleederen niet vuil te maken. De muren droegen rondom de sporen van het roode pinangvocht.

»Nevens het zoo even vermelde vertrek was een ander, door welks deur, zoo nu en dan een vrouwen- of meisjeshoofd nieuwsgierig keek, maar zoodra het opgemerkt werd, verdween het weder. Aan de tegenovergestelde zijde was eene andere kamer, die mij aangewezen werd om te overnachten. Ik had lang aan tafel gezeten, en mij het een en ander van de omstreken, zeden en gewoonten, enz.; laten vertellen. Het opperhoofd roemde met veel zelfvoldoening zijne verdiensten tot verbetering der koffijcultuur. In geen district was er in de laatste jaren zooveel van dit artikel verbouwd als in het zijne. Het volk arbeide vlijtig in de tuinen. Het was grootendeels snoeverij, want men behoeft niet lang in de Minahassa te reizen, om op te merken, dat men overal tegen den koffijbouw is, omdat deze eene zeer naauwkeurige zorg vereischt, waaraan de Alifoeren niet gewoon zijn.

»De avondkoelte lokte mij naar buiten, en ik had op een' nabij zijnden heuvel een aardig gezigt over de geheele negerij. Op den terugweg zou het snel invallende duister mij verrast hebben, als de lichte maan aan den altijd helderen hemel niet geschenen had. Haar schijnsel verlichtte het geheele dorp, men hoorde van verschillende kanten zingen en drukten. Op ééne

plaats werd er muziek gemaakt; maar die een muzikaal oor zeker onaangenaam moest aandoen. Waarschijnlijk was het dansmuziek voor de jeugd. Mijn weg voerde langs eene andere groep. Voor het wachthuis zat eene troep mannen, op wien het schijnsel van het wachtvuur viel; zulk een huisje vindt men in iedere negerij.

»In het wachthuis hangt eene klok, die bestaat uit eene schaal, waarin water droppelt; als de schaal vol is, is er een uur verlopen. Des nachts wordt er, als de waker zich niet verslapen heeft, ieder uur op de gong geslagen (dit is een koperen bekken, dat een' harden toon geeft); de alarmtrommel heeft men er ook; de gevangenen worden daar in het blok gesloten. Dat wachthuis dient ook om de reizende inlanders op kosten der gemeente te verplegen en te voeden.

»Het wachthuis van Tomohon bood mij in de schemering een belangrijk schouwspel aan. De mannen zaten in een' halven cirkel rond het vuur op den grond. Zij waren in een levendig gesprek gewikkeld, met de ellebogen op de knieën en de kin in de hand; zij toonden hunnen bijval aan den spreker met een luid gelach.

»Ik verstond toen niets van het gesprek; later heb ik dikwijls ondervonden, dat er in de wachthuizen gewoonlijk over allerlei zaken en belangen gesproken werd. Het is eene verzamelpplaats, zooals in Europa vaak de herbergen. Alle nieuws werd er verteld en beoordeeld. Dikwijls hoort men de ontevredenheid

over de maatregelen der regering, soms worden er ook geschiedenissen uit oude tijden verhaald, wordt er geschertst, en als men goed bezig was werd menigeeen gehekeld. Ook onder de véranda van mijn' gastheer was een gezelschap vereenigd.

> De eenigermate volledige kleeding der mannen deed mij voor het eerst het onderscheid der standen opmerken, die de bevolking tamelijk scherp onderscheiden. Er is een uitgebreide erfelijke adel, waartoe de families behooren, die hare afkomst te danken hebben aan koppensnellen, jagtavonturen of op andere wijzen beroemd geworden vooronders. Bij de huwelijken wordt met zeldzame uitzondering altijd op de standen acht gegeven. Voor een meisje van adel zou het eene vernedering zijn een' gewonen man de hand te geven. In de gansche levenswijze, zoo wel ten opzigte van beschaving als van zedelijkheid, onderscheiden zich de adellijke heeren en dames, zoo als ik in Tomohon zag, zeer weinig van de anderen.

> Mijne komst verstoorde eerst het levendig onderhoud. Ik werd met nieuwsgierige blikken gadegeslagen. Allengs werden zij vertrouwelijker, en daar verscheidenen onder hen Maleisch spraken, knoopten wij spoedig een gesprek aan, en ik moest op allerlei vragen over europeesche betrekkingen uitleg geven. Toen ik mij vermoeid ter ruste begaf, hoorde ik weer harder praten en lagchen. Misschien waren het wel aanmerkingen over den vreemdeling.

> Het hanengekraai wekte mij in den vroegen morgen-

stond. Spoedig hoorde ik iets anders, namelijk het stampen van de rijst, dat onder ieder huis door de vrouwen gedaan wordt. In een blok hout is een gat, waarin men de rijst doet, zoo als zij uit de aren komt, en dan wordt ze zoo gestampt; in de verte maakt dit geluid de uitwerking, alsof men eene klok hoort luiden.

»Ik maakte mij spoedig gereed tot de bestijging van den Lokon; bij mijn' jongen kreeg ik nog twee mannen uit Tomohon als gidsen.

Niettegenstaande mijn plan, vertrokken wij een uur later, dan bepaald was. Dit talmen is iets algemeen bij de indische menschen. Eindelijk waren wij op weg. Tot de negerij Kajoewoe kon ik het paard gebruiken. Wij kwamen aan eenige koffijtuinen, die niets beter waren onderhouden, dan die in de buurt van Menado. Het werd tijd, dat de boompjes van het hooge gras bevrijd werden, om niet te verstikken. Op eene andere plaats zou ik de luiheid en nalatigheid nog meer zien. Ik was van mijn paard gegaan, en moest nu door digte struiken gaan, om eene nieuw soort van varenkruid te zoeken. Daar trapte ik op een' hoop koffijboonen; op mijne vraag, hoe zij daar kwamen, zeide TOMALOEN met een' schalkschen blik op de twee andere mannen. »Hier heeft een van de lieden uit Tomohon zich het werk gemakkelijk gemaakt. In plaats van de hem toegemeten vruchten naar huis te dragen, de schillen eraf te doen, de boonen te reinigen en te droogen, heeft hij ze hier nedergelegd, en zal wel eene veroot-

schuldiging geweten hebben, hoe hij ze onderweg verloren heeft." Dat stemde slecht overeen met den ijver voor den koffijbouw, waarop de Hoekoem besaar zich beroemde.

» Verder zagen wij weder rijstvelden. Daar die zoo ver van de dorpen verwijderd zijn, hebben de lieden daar hutten opgeslagen om te overnachten. Wij troffen het arbeidersgezelschap in oneenigheid aan. Zij waren het oneens op wat voor veld zij zouden beginnen te werken. Beide partijen zaten tegen over elkaar in afwachting, tot dat de hoofdlieden het uit zouden maken. Zoo zagen zij aan, hoe hunne rijst door de vijanden, de kleine muizen opgegeten werd.

» » Als de lieden van Tomohon zoo doen, dan zullen de muizen niets voor hen overlaten," zeide ik tot mijn jongen, die spoedig een uitvlugt wist. » » O mijnheer!" antwoordde hij, » » dan moeten zij sago eten," en wees op eenige groepen sagopalmen aan den voet van een beugel. Men vindt dien boom veel in de Minahassa, maar alleen in geval van nood, wordt zijn merg gegeten. Gewoonlijk gebruikt men alleen de bladen, tot het dekken van huizen, waartoe zij zeer geschikt zijn."

Een dergelijk uitstapje werd gedaan naar den ten oosten gelegen Masarang. Deze is, zooals de eerstgenoemde berg, een uitgebrande vuurspuwende berg. Van dit reisje deelen wij alleen de beschrijving mede eener offerplaats.

Dit was eene afgelegen plaats, midden in het bosch. Onder groote boomen was eene hut of beter gezegd

waren vier palen met een dak er op. Er zat een priester op eene lage bank. Vóór hem brandde een vuur en kookte rijst in eene aarden pan. De priester was juist bezig met het plukken van eene kip, die ook op het vuur toebereid moest worden, en versterkte zich zelf nu en dan met een' dronk sagoweer uit een nevens hem staand bamboeriet. De maaltijd werd voor de goden toebereid, maar zij kregen er maar weinig van, want het grootste gedeelte gebruikte de walian of priester zelf. Een vreemdsoortig offeraltaar stond er onder hooge boomen. Het was eene kleine stellaadje van bamboe, waarvan de vier hoeken met palmbladen versierd waren, van welke eene guirlande aan de takken der boomen vastgemaakt was; langs deze guirlande zouden de goden naar beneden komen, en een weinig van de spijs gebruiken. Daartoe werden zij uitgenoodigd met den dikwijls herhaalden uitroep: »Komt Goden! eet en drinkt.» Deze Goden der Alifoeren zijn voor het grootste gedeelte geesten van hunne voorvaderen, namelijk degenen, die zich door bijzondere daden naam gemaakt hebben.

» Van Tomohon voert de weg verder over de vlakten. Wijd en zijd schitteren de gouden rijstvelden. Niet minder mooi moet het zijn als het zaad lichtgroen is.

» Mijne natuurbeschouwingen, werden heden door een onaangenaam toeval verstoord. Wij waren zoo wat een kwartier voortgegaan, toen mijn bediende verschrikt staan bleef. »» Wat is er toch?"" vroeg ik. Hij scheen zoo ontsteld, dat hij mij niet hoorde. Toen ik zijn

Blik volgde, zag ik datgene wat hem zoo had doen schrikken; het was eene kleine slang, die zich twintig schreden vóór ons, over den weg kronkelde. »Zijt gij voor zulk een diertje bang TOMALOEN!"" riep ik lagchend uit. »Niet waar, Mijnheer! wij keeren terug?"" zoo begon hij. »Waarom omkeeren?"" »Anders overkomt ons een groot ongeluk. Bij u, Mijnheer! mag het anders zijn, maar in dit land gaan wij op een' dag, als wij zulk een dier gezien hebben, niet verder, anders moeten wij omkomen?""

»Eerst wilde ik den jongen van zijn ongeloof terug brengen, maar hij bleef er bij. »Ik doe van daag geen' stap verder,"" en hij was niet van zijn stuk af te brengen. »De goden zouden ons dooden."" herhaalde hij meermalen met huivering. Nu werd het ernst en bief ik mijne zweep op; maar toen werd het nog erger; want hij ging op den grond liggen, en riep: »Dood mij, maar verder ga ik niet.""

»In den zak, dien hij droeg, was onder anderen een thermometer, en met het op den grond gaan liggen was deze gebroken. De slagen nam hij met slaafsche onderwerping aan.

»Wat nu te doen? Om de warme bronnen te onderzoeken, die wij heden zouden aantreffen, kon ik den thermometer niet missen; gelukkig had ik een' tweeden in mijn' koffer, dien ik te Tomohon gelaten had. Alzoo keerden wij terug. Terwijl ik bij den Hoekoem mijne zaken uitpakte, was TOMALOEN in de keuken gegaan, en had zich van wat rijst meester gemaakt. Daarop ging hij onder de véranda op den grond liggen en

sliep rustig. Spoedig daarna stond hij vrolijk op, en riep: »»Zoo nu is het een andere dag, nu zal ons geen onheil overkomen!"" Ik weet niet, of ik mij meer over die dwaasheid, waarmede de jongen zijne goden verschalken wilde, geërgerd of er om gelagchen heb.

»Na dit onaangename oponthoud vervolgden wij onze reis weder; wij gingen langs de negerij Sarongsong, die aan eene uit de rotsen ontsprongen bron haren naam ontleent. Van daar ging onze weg over berg en dal; spoedig hadden wij eenige mannen ingehaald, die denzelfden weg gingen. Ik knoopte met hen een gesprek aan, om andere gedachten te krijgen, want den gebroken thermometer kon ik nog niet vergeten. TOMALOEN moest de tolk zijn. Onze gezellen waren ook niet vrolijk; zij moesten heden voor het opperhoofd werken; iederen dag werden daarvoor eenige uit de gemeente gekozen. Dikwijls had men te klagen over het plagen niet alleen van den Hoekoem besaar, maar nog meer over de beambten, die onder hem stonden. Men morde, dat deze een lui leven leidden, terwijl de andere ingezetenen van de negerij voor hen arbeidden en belasting moesten betalen. Ook ging het er zeer partijdig toe; zij die zich den wachthoofdman en den ontvanger niet tot vrienden maakten, voeren er altijd slecht bij. Zij konden het zich daar niet zoo gemakkelijk maken als op huune eigene akkers, en de opzigter scheen hun vriend niet te zijn, want als hij achter hen komende opgemerkt werd, met eene rotting in de hand, zwegen zij, en zagen er nog onvergenoegder uit.

» Overigens is de verhouding van den inboorling tegenover zijne meerderen veel beter, ja de manier, waarop het opperhoofd zijne lieden gewoonlijk behandelt, herinnert ons aan de aartsvaderlijke toestanden. De lust om te heerschen ligt wel in het volkskarakter, vandaar dat tot ambtelijke betrekkingen steeds eene groote aantrekkingskracht bestaat. De gelukkige, die eene zoodanige betrekking verkregen heeft, weet zich zeer spoedig in zijne waarde als bestuurder te schikken, tegenover degenen met wien hij nog kort te voren in denzelfden stand verkeerde.

» Een paal van Saronsong kwamen wij op eenen hoogst interessanten vulkanischen bodem. (1) De weg is geel, wit en rood. Verder zag men regts een' kleinen vijver, door kreupelbosch omgeven. Het water is warm en heeft op sommige plaatsen eene gele kleur, waaruit nu en dan zwaveldampen opstijgen.

» Spoedig bereikten wij het nog belangrijker meer, Lino genaamd. Van uit de negerij Lahendong bestegen wij een' bergrug, van waar wij een' heerlijken terugblik hadden over weelderig begroeide hoogten tot op het donkere meer op den achtergrond. Niet minder mooi was het op eenige honderden schreden verder naar de andere zijde, waar het genoemde meer als een ovale spiegel voor onze voeten lag. Stil en vriendelijk is het dal, dat aan alle zijden door schoon gevormde bergen omringd is. Wie zou kunnen ver-

(1) In de Nederlandsche kolonien worden de wegen bij palen gemeten; één paal is 20 minuten gaans.

moeden, dat dit liefelijk beeld dood en verderf bedekt? Komt men naderbij, zoo bemerkt men op vele plaatsen kokende en borrelende moerassen. Wee den vermetele, die zich tot aan den stillen waterspiegel durft wagen. Hij zou voordat hij hem bereikt had, het offer van den onderaardschen gloed geworden zijn. (1)

»Ik stond op eene merkwaardige plaats. De bodem van het meer Lino is namelijk een groote krater, die zijne vulkanische werking nog niet geheel verloren heeft.

»Ik moest dit oord nog meer bezoeken, en nam daarom mijn' intrek in de negerij Sonder. Om daar te komen, gingen wij terug tot Lahendong, en vandaar verder door Lejlem, eene groote maar zeer vervallen plaats. Als men hier te lande de gebouwen niet goed onderhoudt, dreigen zij spoedig in te storten, ook de onreinheid is erg. In Sonder was het iets beter, waar ik mij in de loge op mijn gemak maakte.

»Dien avond had ik eene goede gelegenheid om het volksleven te beschouwen. Er werd een oogstfeest gevierd, daaronder verstaat men geen godsdienstig feest. De priesters hebben er niets bij te doen. Het is eigenlijk een volksfeest, waarbij de ruwheid en het zedelijk verderf van het volk duidelijk te zien zijn. Tegen den avond bemerkte ik reeds eenige meisjes met bloemen en bonte doeken versierd. In het haar

(1) De Italiaansche graaf de Vidua eindigde op deze wijze zijn veel bewogen leven in 1830, nadat hij bijna alle landen der aarde doorreisde had.

hadden zij kransen van rijst-aren. Ook de jongens hadden zich met rijsthalmen en boomtakken kluchtig toegetakeld. Zij gingen naar de dansplaats, midden in het dorp; naar dat de toonen der instrumenten harder werden, werd het geschreeuw ook meer. Ook ik ging er heen, en kwam juist bij het feestelijk begin. Bij den helderen maneschijn kon ik alles goed zien.

»De danseressen hielden een' doek in de hand, dien zij heen en weer zwaaiden. Langzaam afgemeten en voor een gedeelte bevallig was hare manier van dansen. Daarbij werden op centoönige wijzen versjes gezongen. Zoo als ik later vernam, betoonden zij op verschillende wijzen hun' dank aan de Goden voor den ontvangen zegen op den oogst. Dit gezang werd door een instrument begeleid, dat menschen met een muzikaal gehoor zou hebben doen wegloopen. De kolintang bestaat uit een raam met vier klinkende bekkens, die voortdurend met stokken geslagen, een' onaangenamen klank geven. Voor ons gehoor is die muziek ondragelijk; spoedig veranderen de liederen, de beweging wordt sneller, en hard gelach klinkt er tusschen in. Ten laatste wordt het ruw en ongemanierd. Bij dat alles zitten de oudere menschen alsof er niets in is.

»De mannen zitten in groepen er om heen, en praten dapper, het bamboeroer, met een' bedwelmenden drank, sagoweer gevuld, gaat druk rond. En als zich hier of daar een meisje bijzonder onderscheidt, zoo wordt ook van deze zijde mede ingestemd in den luidruchtigen lof der knapen.

»Dat mijn TOMALOEN er ook aan meedeed, behoef ik

n naauwelijks te zeggen. Zoo vieren de Alifoeren hun oogstfeest. Ik zocht door eene wandeling door de negerij een' rustiger indruk te krijgen, maar ik bleef het leven hooren. De wanklanken bij een schoon begaafd, maar diep bedorven volk, kon ik niet uit mijne gedachten verdrijven.

» Van den goeden aanleg der Alifoeren had ik reeds verschillende proeven gezien; bij voorbeeld hunne geschiktheid voor allerlei kunstwerken is zeer merkwaardig. Reeds in eenige dorpen had ik een' smid gezin, die met groote behendigheid hakmessen, bijlen, sabels en andere gereedschappen vervaardigde. Niet zelden treft men ook een' goudsmid aan, die niet alleen smaakvolle sieraden maakt, maar die ook bij voorbeeld het slot van mijn geweer heel goed hersteld heeft. Men maakt ook vele huishoudelijke zaken, matten in mooie patronen, doozen van palmbaden gemaakt, manden, hoeden en diergelijke; men moet zich verwonderen over de handigheid, waarmee al deze zaken gemaakt zijn. Dit volk staat geenszins op den laagsten trap der natuurvölker. Ook in het karakter vindt men veel aantrekkelijks. De weeke gemoedsaard, die zich ook in de zachte taal afspiegelt, komt overal in uit. Vriendelijk, gedienschtig en bereid hulp te verleenen is de Alifoer altijd; zijne gastvrijheid strekt zich ver uit. Maar al deze goede hoedanigheden worden verduisterd door de onreinheid en den lagen trap van zedelijkheid. Hunne huizen laten veel te wenschen over; in ééne ruimte bevindt zich meer dan één

huisgezin; dikwijls met de huisdieren er bij. Echtscheidingen zijn aan de orde van den dag, en veelwijverij wordt als een bewijs van rijkdom beschouwd. Er heerscht traagheid, werken wordt alleen door dwang gedaan; door vrijen wil komt men er niet toe.

»Ik bezocht ook een' waterval, die in 't westen bij de negerij Tintjep is, die eene niet onbeduidende massa water van een 70 voet hooge rots stort. Schuimend en bruisend valt het water in eene kom, die het in de rotsen gevormd heeft een prachtig schouwspel in de stille liefelijke natuur.

»Ik werd langer opgehouden, dan mijn plan was; het regende verscheidene dagen, zoodat er geen denken aan was om uitstapjes te doen. Wie niet in de tropische gewesten geweest is, kan zich van de magt van zulk een' regen geen denkbeeld maken. Zoo was er op mijnen weg eene brug weggeslagen, zoodat ik een' dag langer moest wachten, eer ik mijne reis kon voortzetten. Eindelijk brak er een heldere morgen aan. Na zulke donkere dagen schijnt de natuur dubbel mooi. Bij 't ontwaken wordt men begroet door 't gezang der vogels. De geheele natuur schijnt van levenskracht doordrongen te zijn, en overal op bloemen en bladen schitteren de dauwdruppels in het zonlicht als diamanten. Voor ons lagen de bergtoppen in nevelen gehuld, op welke ik nu het eerst mijne aandacht ging vestigen; de hoogste top is de Sopoetan. Hoe nader wij kwa-

men, des te duidelijker trad de reusachtige afgestompte kegel te voorschijn.

»De weg liep door twee andere dorpjes naar Tompasso. Hier nam ik mijn' intrek om het belangrijk gebergte te onderzoeken. De Hoekoem besaar ontving mij voorkomend en vriendelijk. Ik werd met een' goeden schotel wilde kippen, die men hier in 't woud met een' goed afgerigten, tammen haan vangen kan, ontvangen. De gastheer verklaarde mij onder den maaltijd eenigszins verlegen, dat hij geen kans zag, mij den volgenden dag mannen mede te geven, om den berg te bestijgen. Er zou hier fossso (offerfeest) gevierd worden; bij die gelegenheid rustte alle arbeid. TOMALOEN was buiten zich zelve van vreugde.

»Ik moest mij daarin schikken. Deze offerfeesten zijn de voornaamste godsdienstige gewoonten der Alifoeren, en de priesters (walians) hebben er hunne voornaamste bezigheden bij; soms wordt zulk een fossso door de geheele gemeente gegeven, meestal maar door eenen, die zich een' naam wil maken of de gunst van de goden wil verwerven, of op die wijze een ongeluk wil afwenden. Dit laatste was ook hier het geval. Mijn jongen wist mij spoedig de geheele geschiedenis te verhalen. De bewerker van dit feest was een der rijkste lieden. Voor korten tijd had hij zijne derde vrouw duur gekocht, die wel dertig jaar jonger was dan hij zelf. Alle Alifoersche huwelijken geschieden door een' koop prijs aan de ouders van de bruid te geven. De ouders hadden eigenlijk maar goede zaken willen doen. Veertien dagen na het

huwelijk was de jonge vrouw weder weggeloopt, en nu moest de man op nieuw betalen, om haar tegen een' koopprijs terug te krijgen; nu ergerde de oude man zich zoo, dat zijn geduld ten einde liep, en hij haar een goed aantal slagen liet toedienen. Daarop volgde de echtscheiding, en nu was de verlaten echtgenoot met al zijn betalen nog bedrogen, en moest nu weder met zijne twee vrouwen tevreden zijn, waarvan de eerste reeds een oud moedertje was.

»Spoedig daarop werd zijn oudste zoon door koppensuellers in 't bosch gedood. Eindelijk werd zijne tweede vrouw ernstig ziek. Toen drongen de priesters er bij hem op aan, dat hij een offerfeest zou geven; want anders zouden de goden nog meer vertoornd op hem worden. Hij deed het, hopende de kranke vrouw te behouden.

»De feestelijkheden waren reeds in vollen gang, en hadden al drie à vier dagen geduurd. Voor het huis van den feestgever stond eene kleine stellaadje, zooals ik op de offerplaats bij de bestijging van den Masarang gezien had. Ook hier was eene guiriande aan de boomen vastgemaakt, waar langs de goden naar beneden zouden komen, om de offergaven aan te nemen. In het huis waren de geheele familie en al de vrienden feestelijk gekleed en versierd bijeen.

»In het midden van hen bevonden zich eenige priesters, van wie een als opperpriester te erkennen was. Hij sprong als een waanzinnige op eene plank rond met een' waaier van palmladen in de hand, en zong onafgebroken. Men zeide mij, dat hij nu door den

god Lembej bezeten was, en dat hij zich sedert vijf uren in dien toestand bevond. Eindelijk viel hij op den grond. »Nu is hij dood,» riepen de aanwezigen. Vier andere priesters legden een' doek over hem heen. Nu werd mij gezegd, zou een groot wonder geschieden: zij zouden den opperpriester een stuk van zijne tong afsnijden. Werkelijk lieten zij een stukje vleesch zien, dat zij naar boven wierpen en weder opvingen. Ik kon het een oogenblik goed gadeslaan, en zag dat het een stuk hanenkam was. Nu werd door een' priester met een wierookvat gezwaaid en met eene eentoonige stem den god Lembej gevraagd, om den opperpriester het leven weêr te geven. Toen begonnen zij te fluiten en den schijubaar doode terug te roepen. Maar hij scheen niet te willen luisteren, want de opperpriester sliep vast, door het vele drinken van de sagoweer en de vermoeijenissen van het dansen. Eindelijk werd hij door het fluiten wakker, sprong op, schudde den doek van zich en deed een' tijd lang alsof hij stom was. Daarop werd hem het stuk tong onder bewierooken en zingen weder terug gegeven; hij kauwde wat pinang en verhief toen zijne stem om de goden voor zijn herleven te danken. Bij al dat leven lag de vrouw in een hoekje op eene mat. Niemand bekommerde zich over haar. Het was duidelijk te zien, dat zij in het laatste tijdperk van longontsteking was. 's Avonds was het eerst eene groote smulpartij, later hoorde men muziek en werd er gedanst. Den volgenden dag kwam het slot van het gansche offerfeest. Negen zwijnen werden onder verschillende plegtigheden ge-

slacht, hunne harten door al de priesters onderzocht, een stukje van ieder op de offertafel gelegd en als bewijs van het onderzoek der uitspraak verkondigd, dat de goden den feestgever een lang leven, bestendige gezondheid, vele kinderen en wie weet wat geven zouden. Daarop kregen de priesters hun loon; ieder een zwijn en de opperpriester kreeg er twee.

»Ik liet mij nu niet langer door de beschouwing der zeden en gebruiken ophouden, maar besteeg den volgenden morgen den Sopoetan. Het was zeer moeijelijk, wij moesten over uitgestrekte rotsblokken met puimsteen overstrooid; geheele woestenijen lagen tusschen een' weligen plantengroei; het laatste gaf nog grooter bezwaren, dikwijls moesten onze lieden met hunne breede hakmessen ons door het dicht met slingerplanten begroeide woud een' weg banen, om vooruit te komen. In deze wildernis kwamen wij aan eene vooruitspringende rots, waar eene negerij geweest was. In oude tijden kozen de Alifoeren zulke ontoegankelijke plaatsen tot hunne woonplaats, om tegen vijandelijken overval beveiligd te zijn. Slechts een pad, zoo breed, dat er een man op gaan kan, werd opengehouden; deze toegang liet zich gemakkelijk verdedigen. Men ziet daaruit hoe heftig de oorlogen waren, die nog tusschen verscheidene stammen voorkomen.

»De gansche reis mislukte bijna door het bijgeloof mijner lieden, het geschrei van eenen vogel deed hen zoo schrikken, dat zij wilden omkeeren, even als TOMALOE toen hij de slang zag. Gelukkig kwam er een ander voortteeken, dat het kwaad weer weg nam,

en zoo lieten zij zich bewegen voort te gaan. Het arme volk moet in bestendigen angst leven voor de geesten, die overal in boomen, bergtoppen en rots-holen verblijf houden en de menschen gevaar en verderf aanbrengen. Eindelijk hadden wij den voet des kegels bereikt, door eene uitgestrektheid asch omringd; bij elke schrede zinkt men in dien zachten bodem en heeft moeite voorwaarts te komen. Wijd en zijd is er geen teeken van leven te zien; alleen de sporen eener soort wilde koe (antilope) bewijzen, dat die dieren uit het woud dikwijls de koele hoogte bezoeken.

»De berg zelf is zeer steil en de laatste helft bijna niet te beklimmen. Met de grootste inspanning bereikten wij den rand van den krater, en zagen in eene zwarte opening, waaruit digte zwaveldampen opstegen, die ons verhinderden iets te onderscheiden. Later trok de damp door den wind op, en lag er een kokende zwavelpoel door steile rotswanden ingesloten. Wij wierpen er steenen in, zij bereikten den poel, niet zonder met donderend geweld tegen de rotsen aan te komen. Het panorama van deze hoogte 5791 voet boven den waterspiegel gelegen, was heerlijk. Vóór ons lagen drie andere bergen met kraters, waar tusschen diepe dalen en op den achtergrond een golvend boschrijk landschap. Ten zuiden eene uitgestrekte vlakte tot aan de zee bij Belang; in 't Noordwesten zag men een klein deel van de baai van Amoerang.

»Het onderzoek van den anderen krater vorderde nog

een paar dagen. Vervolgens onderzochten wij de kokende bronnen in de buurt van Langowan. De morgen, dat ik daar heenging, was nevelig, zooals het daar op de hoogte dikwijls is, en vóór zonsopgang is het er soms heel koel. Op den weg kwamen wij eenige jagers tegen, die een wild zwijn gedood hadden; zij hadden het dier in eenen kleinen kuil, waarin een strik gelegd was, gevangen. Ook de wilde koe vangt men op deze wijs; soms jaagt men met honden, die het wild opsporen en naar den jager drijven.

De vulkanische grond in de buurt van Langowan is hoogst interessant. Ook hier zijn als het ware veiligheidskleppen; als die er niet waren zou het land nog veel meer dan nu van aardbevingen te lijden hebben. Uit eenige modderbronnen springt de kokende massa voortdurend eenige voeten hoog in de lucht. Andere bronnen hebben helder water, maar zoo heet, dat er in weinige minuten eijeren hard in gekookt zijn. Op andere plaatsen stijgen onophoudelijk dikke dampkolommen uit de aarde op. De grond is wijd en zijd wit van den door de hitte verscheurden kalksteen. Ik had mij nog gaarne wat langer hier opgehouden om deze plaats nog beter te onderzoeken, omdat deze, door gezondheidsbronnen, misschien nog eenmaal van groot gewigt kan zijn.

Mijn bediende zette een zuur gezigt, toen ik nog verder wilde. Er werd namelijk in Langowan een bruiloft gevierd, waar hij gaarne wilde zijn; hij had mij daar reeds meermalen van verteld, den rijkdom van den bruidegom geprezen en opgeteld, wat hij als

koopprijs aan de ouders van de bruid betalen zou. Het meisje was wel f 500 en zoo veel stukken weefsel, areng en sagopalmen, paarden, enz. waard. Zij is de mooiste van alle Toun-pakewa. (De Alifoeren der Minahasa bestaan uit vier hoofdstammen, nu bevonden wij ons onder den zoo even vermelden stam). »Ik zal mij wel eenmaal met eene leelijke vrouw moeten vergenoegen,» zeide hij er naïf bij; verder dan twintig gulden zal ik het wel niet brengen. Daar ik mij niet zoo lang door eene bruiloft wilde laten ophouden, zocht ik door vragen eene beschrijving te krijgen van de zeden en gewoonten. TOMALOEN beweerde, dat de adel der bruid zich daarin openbaart, dat de bruidegom haar eerst een menschenhoofd brengt. Dit bewijs van dapperheid moest vroeger ieder adellijk jonkman geven, als hij trouwen wilde. De Hoekoem besaar zeide, dat dit nu geen gewoonte meer was. MALOEN zeide later: »Och Mijnheer, de Toun-pekawa halen nu nog dikwijls een hoofd.» Wij willen aannemen, dat de bruid er dezen keer afstand van gedaan heeft. Is de koopprijs voldaan, dan trekt de bruidegom met zijne bloedverwanten en vrienden op den voor de bruiloft bepaalden dag in feestelijken optogt naar het huis van de bruid. Dadelijk neemt men plaats aan de bruiloftstafel; het bruidspaar gaat ernstig en zwijgend aan het einde zitten. Nu komt de priester, hij eet pinang en kalk, en geeft er van aan den bruidegom, die er ook van eet en het dan aan de bruid geeft. Daarna neemt de priester eene portie rijst, die op een blad ligt, legt er iets van op de vier hoeken der tafel, en deelt het overige

tusschen bruid en bruidegom. Zoo doet hij ook met de sagoweer, en dan worden de jongelieden als gehuwd beschouwd. Zij trekken zich terug als de gasten aan tafel smullen, en hoe langer hoe levendiger worden; in dien tijd bidt de priester, dat de jonggehuwden gelukkig zullen zijn. Den volgenden dag trekt het geheele gezelschap naar het huis van den bruidegom. De jonge vrouw weigert schijnbaar eerst de trappen af te komen, maar laat zich overhalen, door een stuk goed, dat zij ten geschenke krijgt, hetgeen zij als extra koopprijs aan hare ouders geeft. Een tweede krijgt zij, door dat zij weigert iets van den maaltijd te gebruiken. Den volgenden dag hebben de andere plegtigheden plaats. De priester voert het jonge paar naar de grenzen der negerij, gevolgd door de gasten, terwijl de jonge man met een' sabel gewapend is. Daar gekomen steekt ieder een stuk bamboe in den grond, en zegt: »Hier is eene muis en zoo ontelbaar als de haren op het vel van de muis zijn, zoo zal uw rijkdom zijn." Daarop keeren zij terug, de vrouw draagt eenige bladeren en wat hout. Dit beteekent de toebereiding van het dagelijksch eten, en het voederen der zwijnen.

»De man loopt met opgeheven sabel en een bamboeriet met sagoweer in de hand en laat ieder, dien hij tegenkomt, eene teug drinken. Dan worden er door de jongelieden eenige spijsen aan de goden geofferd. Het grootste offerfeest, waar de priesters wat van krijgen en het aantal zwijnen geslacht wordt, is eerst na verloop van eenige dagen. Dat is zoo als het hier boven beschreven offerfeest. Ik zou zeker mijne reis

eene week moeten verlengd hebben, als ik al die feesten meê had willen vieren. Dat was mij te lang, en ik vertrok naar Kakas.

»De weg stijgt en daalt, totdat ik na een uur een verrassend uitzigt kreeg. Vóór ons lag het blaauwe meer van Tondano, stil en spiegelglad, omringd door alle mogelijke schakeringen van groene bergen; vóór ons de groote negerij Kakas, met hare grijze daken, en pisangboomen. Aan de rechterzijde verheft zich een voorname berg, de Kawin.

»Na eene korte rust in het zoo even vermelde dorp, vervolgden wij den oever naar den tegenovergestelden kant. Het gansche terrein is moerassig, daar bouwt men de rijst op natte velden. Tot dat doel wordt het land geheel onder water gezet en op dien moderigen grond de rijst gezaaid. Later moet zij verplant worden, omdat zij op een' gelijken afstand van elkaar moet staan. Deze manier van verbouwen levert meer op dan de rijstbouw op drooge velden.

»In de nabijheid van de negerij Passo deed ons de opstijgende waterdamp, eene warme bron opmerken. Niet ver van daar is eene tweede. Deze bronnen staan in verband met het meer, waar het water tot Rembokken zeer warm is. Tot het zoo even genoemde plaatsje is de oever heuvelachtig, in 't algemeen 200 voet boven het meer; de weg gaat berg op, berg af. Altijd biedt het den reizigers weêr een verrukkend uitzigt aan.

De omgeving van Remboken is een bepaalde steenwoestijn. De grond is geheel bezaaid met grootere en

kleinere steenen. Hier en daar ziet men er ook groote rotsblokken tusschen. Zelfs de plaats, waar de negerij staat, is niet anders. Men moet zich verwonderen, hoe de menschen zich hier gevestigd hebben. Deze plaats staat in groot aanzien bij de Alifoeren, en wordt als middelpunt der aarde beschouwd. Het is bijzonder, dat zoo dikwijls als er in de Minahassa aardbevingen zijn, deze plaats er van bevrijd blijft.

»Aan deze steenen is eene legende verbonden. Een reus die in den Sopoetan smid was, haalde kolen; hij was daarbij op vreemd grondgebied gekomen; de eigenaar een andere reus, die den vulkaan Mahawoe, bewoonde, joeg hem weg, en zóó liet hij zijne kolen vallen, die in steenen veranderden en er tot nu toe liggen.

»Daar de akkerbouw in deze buurt onmogelijk is, wordt hier een bijzondere tak van nijverheid gedreven, namelijk pannenbakken. De vrouwen van Remboken gaan met hare waar door het geheele land. Bovendien biedt het meer eene goede gelegenheid tot visschen aan. Men gebruikt daarvoor, kleine uit een' boomstam gehouwen kanoes, eene soort van bootjes, die heel goed dienen zoolang het water stil is; is het onstuimig, dan zijn zij zeer gevaarlijk.

»Ik bleef hier een' dag, en liet mij in zulk eene kanoë in verschillende rigtingen over het meer varen, om de luchtgesteldheid te onderzoeken.

»De verdere weg over den steenachtigen oever is zeer moeilijk. Aan de linkerzijde hadden wij nu hoogere bergen, waar achter het meer Lino ligt. Verder

op werd het weêr vlakker. Wij volgden den oever tot de noordelijkste punt, kwamen toen door de kleine negerij Koja, en hadden ook spoedig den laatsten paal tot Tondano afgelegd. Tondano is een der voornaamste negerijen in de Minahassa, of beter gezegd zijn het twee negerijen. De breede vloed, die het water van het meer in tamelijk snellen stroom wegvoert, scheidt dat groote dorp in tweeën. Westelijk ligt Tondano Tonlian, oostelijk Tondano Toulimambot.

›Ieder der beide deelen wordt als ééne negerij beschouwd, heeft zijn eigen Hoekoem besaar met de andere beambten. De naam, juister genomen Toundano, beteekend watermensen. Dadelijk bij mijne aankomst had ik het bewijs, dat de bewoners met regt dien naam dragen. Waar wij anders de jeugd op den weg zagen spelen, vonden wij hen hier in 't water. Dat was een geweld in 't water, waar knapen en meisjes door elkaar zwommen, onderdoken, en eerst een eind verder weder boven kwamen, en vrolijk rondplasten als jonge eenden. Hier en daar zag men ook volwassen menschen een bad nemen.

›Vroeger was de naam van watermensen nog toepasselijker, want toen stonden hunne huizen ook in 't water. Daar waar het meer zijne bedding langzamerhand versmalt, komen tegenwoordig nog eene menigte palen te voorschijn, waarop zij gebouwd waren.

›Het was het verlangen naar vrijheid, dat dit volkje dit eigenaardig leven deed leiden. Reeds in oude tijden waren zij minder ondergeschikt dan de

andere Alifoeren, en zochten zij de europeesche overheersching te ontgaan.

» Van 1709—11 voerden zij onafgebroken oorlog tegen de Oost-indische compagnie, en konden slechts met moeite onderworpen worden. Juist *honderd jaren later* stonden zij weer op, en stuitte men op hunne ontogankelijke waterburgten. Men nam ernstiger maatregelen, bracht eenige groote vaartuigen met kanonnen op het meer, en nu was het met de watermensen gedaan. Hunne huizen werden in brand gestoken, en zij moesten zich op 't land redden. Nu was de opstand onderdrukt, zij onderwierpen zich en werden genoodzaakt de huizen op het land te bouwen, en beloofden, dat er niet meer in 't water zou gebouwd worden. Sedert dien tijd zijn zij rustig.

» Deze geschiedenis getuigt van veerkracht bij de bevolking, zoo als deze zich nu ook nog van de overige alifoersche stammen onderscheidt, maar even weinig getuigt de negerij van orde en netheid. De lompe huizen, die zoo mogelijk ieder wel door een dozijn huisgezinnen bewoond worden, staan slordig dooreen. Van straten is geen spoor te vinden. De geheele grond is modderig en vuil, omgewroet door de altijd vrij loopende zwijnen. Een houten brug ligt over den stroom, en verbindt de beide negerijen, wier getal inwoners 3 à 4 duizend te zamen bedraagt.

» De koffijbouw belooft hier veel. Als de Tondaner eene goede leiding heeft, kan hij iets goeds ten uitvoer brengen, aanleg en bekwaamheid heeft hij in bijzondere mate, en hij behoorlijke aansporing toonen zij

eene vlijt, waarvan de vruchten niet zullen uitblijven. Welligt zal deze streek in de toekomst, in de ontwikkeling der Minahassa nog een bijzonder gewigt verkrijgen, zoowel door hare gunstige ligging, als door de aangewezen eigenschappen harer bewoners."

Wij breken nu hier de reisbeschrijving af, die ons voorloopig met de omstreken bekend gemaakt heeft, waar RIEDEL zijne werkzaamheden zou aanvangen, en geven, eer wij tot hem zelve terugkeeren, nog een kort overzicht over de pas kort voor zijne aankomst aldaar aangevangen evangelische zending in de Minahassa.

HET BEGIN VAN HET ZENDINGWERK VOOR RIEDEL'S AANKOMST.

De Hollanders hebben, zoo als reeds gezegd is, nadat zij het land in bezit genomen hadden, het Christendom daar verkondigd. Zij wendden zich niet dadelijk tot de Heidenen, maar eerst tot diegenen, welke door de portugeesche en spaansche zendelingen, vroeger het Christendom hadden aangenomen. Zoo waren er spoedig duizenden bekeerden op dat eiland. Had de Oost-indische Compagnie toen dadelijk voor een toereikend aantal zendelingen gezorgd, het evangelie zou dit groot aantal naamchristenen gezuiverd hebben. Maar er waren zoo weinig predikanten aangesteld, dat zij slecht eens in vele jaren hunne gemeenten konden bezoeken. Zoo was de zorg der gemeenten in de Minahassa aan de predikanten van Ternate toevertrouwd, die op de Sangi- en Talaur-eilanden, in

Gorontalo en een aantal plaatsen op de noordkust van Celebes werkzaam waren. In 't begin van de 18de eeuw bevatten de gemeenten te zamen 21000 zielen, waarvan ongeveer 5400 in de Minahassa waren. Eens om de vier of vijf jaren zagen zij hun' herder en léeraar en dan nog maar voor korten tijd. Dan werden de kinderen, welke in dien tusschentijd geboren waren, gedoopt, de echtparen, die zich daarvoor aanmeldden, ingezegend en het heilig avondmaal gevierd.

Schoolmeesters uit de nieuwe gemeenten werden aangesteld, die Zondags met de voorlezing van eene maleische preek godsdienstoefening hielden. Men behoeft zich niet te verwonderen, als deze christenen bijna geheel op de hoogte van Heidenen bleven. Met den christelijken naam en vorm vereenigden zij hunne vroegere bijgeloovige voorstellingen, en hun zedelijke toestand is er niet door verbeterd. Het werd van een' christen verhaald, dat hij de gewoonte van kopensnellen behouden had.

Dikwijls werden zij nog erger dan de Heidenen, door hun' hoogmoed, daar zij door hunne godsdienst, zich gelijk waanden met de Hollanders, en dingen deden, die zij in hun' vroegeren stand niet durfden doen. Door deze hoogst betreuenswaardige verhouding is de christennaam op die eilanden berucht geworden. In den loop van de vorige eeuw, werden de bezoeken hoe langer hoe onregelmatiger, en raakte het geheel in verval, zoodat de niterlijke christelijke vormen geheel verloren gingen.

Toen Ds. KAM in 1817 te Menado kwam, waren er

28 jaren verloop, sedert de laatste predikant te Menado vertoefde. Dit was het keerpunt van de geschiedenis der Minahassa. Deze ijverige man verhief zijne stem om arbeiders in dezen verlaten wijngaard te roepen.

Twee jaar later bezocht een ander predikant, Ds. LENTING de kustplaatsen en de binnenlanden, en doopte velen. Er werden door het Nederlandsche zendeling-genootschap twee zendingen naar de Minahassa gezonden, LAMMERS en MULLER, die in 1822 er aankwamen. De eerste vestigde zich in Kema, waar hij stierf, eer er twee jaren verloop waren; zijn arbeid bleef niet zonder vrucht.

De andere vestigde zich te Menado, die in de daar wonende Europeanen groote tegenstanders had, wat het hem zeer moeilijk maakte. Niettegenstaande dat was zijn arbeid niet te vergeefs; niet alleen in de hoofdplaats, maar voornamelijk ook in Tanawangko, Amoerang en meer in de binnenlanden, stichtte hij op verschillende plaatsen gemeenten.

In 1826 stierf hij. Zijn opvolger was HELLENDOORN, die KAM eenige jaren geholpen had, toen hij als predikant bij de hollandsche en maleische gemeenten te Menado werd aangesteld. Hij wijdde al zijne kracht en tijd met onvermoeiden ijver aan het zendingwerk. Hij was de eerste, die er zich op toegelegd heeft, het Alifoersch te leeren, omdat het Maleisch, dat tot dien tijd door de predikanten uitsluitend gebruikt was, door het grootste gedeelte der inboorlingen niet begrepen werd.

Hij leidde de jeugdige inlanders op tot hulppredikers voor de gemeenten in 't binnenland. Hij kan beschouwd worden als de grondlegger der nieuwere zending in de Minahassa.

De zoo even vermelde werken en de toenemende invloed der Europesche beschaving, waren als vonken geweest. In den loop van eenige jaren vinden wij het Alifoersch heidendom, wezenlijk verdrongen. In vele negerijen verlangde men naar onderrigt. Hier en daar werden door de gemeenten zelfs scholen opgericht, in 't begin heel klein, om de jeugd lezen en schrijven te leeren. Op verschillende plaatsen vond men menschen, die den wensch uitten, gedoopt te worden. Wij durven niet denken, dat zulke wenschen overal uit reine grondbeginselen voortkwamen. Grootendeels was het een maatschappelijke overgang, dien het volk onderging, zooals dikwijls gebeurt, als het krachtige volle leven, moede van de oude vormen, naar iets nieuws vraagt en zoekt. Zulk eene beweging is te vergelijken bij het bearbeiten van een' akker, met de ploeg. Dat is de voorbereiding, waarna het zaad van het Evangelie met goed gevolg uitgestrooid kan worden. Maar de krachten van één' man waren niet toereikend voor het werk, dat hij ondernomen had, omdat hij toenmaals op de Sangi-eilanden en in het land ten zuiden van de Minahassa, Bolaäng-Mongondou, het evangelie ook verkondigde. In de laatst vermelde plaatsen scheen zijne werkzaamheid zeer noodig, omdat het Mohammedanisme reeds begon door te dringen, en dat voor de Mina-

hassa ook gevaarlijk kan worden, als het christelijk zendingwerk niet krachtig onderhouden wordt. Onder deze omstandigheden is het zeer duidelijk, dat men aanhoudend aan het Zendelinggenootschap om arbeiders verzocht.

Wij hebben reeds gemeld, hoe deze bede om hulp, door de uitzending van RIEDEL en SCHWARZ vervuld werd.

Bij de Drukkers en Boekverkoopers M. WIJT & ZONEN, zijde verkrijgbaar de volgende Kleine Stukjes

	Cents.		Cents.
1. Peter Loheck	15	49. Als God werkt, wie zal	
2. De welbestede stuurver.....	10	dan keeren?	15
3. De wever uit Welsh	07½	50. De Soldaten-dochter	
4. De kleine bewoner van het		51. Het gelukkige sterfbed....	10
Auvergnésche Gebergte....	10	52. De weg en het middel	15
5. Arme Sara	04	53. De gast zonder bruiloftskl.	07½
6. De jonge Hutbewoonster... 22½		54. Treffend voorbeeld	07½
7. Opwekking te Eiberfeld....	05	55. Levensschets v. Blumhardt. 15	
8. De Iersche boer	10	56. Hadara	04
9. Elisabeth Cunningham....	15	57. De oude geneesheer	10
10. John Robins, de matroos... 10		58. De roepstem des Heeren ... 15	
11. Uitbreiding der Parabel enz. 10		59. Anna Walsh	07½
12. Kolonel Jacob Gardiner.... 15½		60. Eerste zend. te St. Thomas. 15	
13. De Stroopers-dochter.....	10	61. Thirza	20
14. De Bode met goede tijding. 15		62. Vroege godsvrucht	07½
15. Jansje Allan	15	63. De Russische kleermaker.	07½
16. Zonderlinge tusschenkomst		64. Kenmerk. v. een kind Gods 07½	
der Voorzienigheid.....	07	65. Overtuiging verwaarloosd.. 12½	
17. Levensber. van Amelia Gale 07½		66. Woord aan jonge moeders.	07½
18. Sara Hill.....	12½	67. De onbekende zending .. 04	
19. De geschied. van Mary Smith 12½		68. Mevrouw Rumpff.	10
20. De Dorps-predikant	10	69. Opmerkelijke leiding Gods 07	
21. De waarheid van het Evang. 10		70. Een nieuw traktaatje	10
22. Kracht des geloofs	10	71. De vrome landman	07½
23. Herman de houthakker.... 12½		72. Ged. over de eeuwigheid .. 07½	
24. Laatste uren v. John Cowper 10		73. Maria	10
25. Het einde van den tijd.... 10		74. William	07½
26. Wat God bewaart, is wel		75. De Christen in het gasthuis 03	
bewaard	15	76. Lord Teignmouth	10
27. Wie zijt gij? Wat hebt gij		77. Leven van Schwartz	08
te doen?	10	78. Wie zoekt die vindt	05
28. De weërhaan van het kasteel 12½		79. Levensb. van een' soldaat .. 05	
29. Eben-Haäzer in Latakko... 10		80. Pacalsdorp	07½
30. Indiaansche bekeerlingen .. 10		81. Onnoedige zorgen	04
31. De Christen-feesten	05	82. Zachëüs	08
32. Verhaal van 2 predikers... 07½		83. De twee bureu	10
33. De tijd en de eeuwigheid. 10		84. Bekeering v. A. H. Franke. 04	
34. Kort en heilzaam berigt ... 10		*5. Blandina	07½
35. Johan Cocuraad Ter Linden 07½		86. Bede van een grijsaard ... 07½	
36. Een beroep op het hart 12½		87. Het huisgez. te Haeterdale. 15	
37. De landman in den Elzas... 10		88. Inwendig Christendom onder	
38. Sterfgevallen van zeven be-		der Hottentotten	05
keerde heidenen	10	89. Aärons dood	15
39. Levensloop van C.L. Töpfer 07½		90. Het Paaschfeest	10
40. Enige bijzonderheden uit		91. Leven van Chrysostomus .. 07½	
het leven van Morrison.... 15		92. Het geheimzinnige in den	
41. Lydia S.....	07½	Christen	05
42. Hugo Bourne.....	07½	93. Jacob Wilson	15
43. De christelijke viering van		94. De eerste kerkgang	10
den Zondag	05	95. Wanneer ben ik, enz. 06	
44. Henri Obookiah	10	96. Vereenik. Christel. Godsd. 05	
45. De zendelingen in Groenl. 15		97. Zendingsgave	15
46. Het bezoek bij een kranke. 15		98. De zwarte knecht	10
47. Brieven van een' leeraar ... 15		99. Waarschuw. tegen valsche	
48. Polycarpus	10	overleggingen	10

	Cents		Cents.
100. De bedelaar.....	05	147. De Thermometer.....	05
101. Samuel Mills.....	05	148. Toespraak.....	05
102. Triomfboog van Titus....	06	149. Eene uitn. helpster d. zend.	07½
103. Zijt gij gelukkig?.....	07½	150. Niet verre.....	06
104. Uit- en inwendige zending	05	151. Wat een reisverh. kan uitw.	05
105. De twee erfenissen.....	05	152. Een blik in de Jav. huish.	05
106. De waarde van het gebed.	07½	153. Het „Onze Vader“.....	05
107. Samuel Crowther.....	07½	154. Clement Carow.....	12½
108. Catharina Phillips.....	07½	155. Een Israel, tot Chr. gebracht	05
109. Goodluck Day.....	07½	156. Schoone plaatsen uit de	
110. De toestand der heid, vrouw	07½	schriften van 3 Kerkvaders	07½
111. Middelen om rijk te worden.	04	157. Gidion.....	07½
112. Eene oude beproefde raad.	12½	158. Uit onze Brievenstasch...	07½
113. Verband lijer voor de zend.	07	159. Dankt God in alles.....	05
114. Ra-Poor-Negro.....	05	160. Een andere Oom Tom....	05
115. De zendel. onder de heid... 05½		161. Zeventig jaren.....	06
116. Iets uit het leven eener		162. De Soldaat en de Landverh.	05
zendelingsvrouw. 1e brief.	05	163. Getuig. omtrent de godsv.	
117. De Christen-vrouwen der		en het leven der christenen	04
Apostolische eeuw.....	06	164. 2 tafereelen uit het leven	
118. Christina en Esther.....	06	en werken van een zendel.	07½
120. De verhoogde Heer.....	05	165. Eenzaam maar niet verlaten	07½
121. De zegenrijke vrucht van		166. Uit onze Brievenstasch II.	07½
een rijksdaalder.....	02	167. Mededeel. van Ulfers I.	07½
122. Opw. tot h. werk der zend.	05	idem idem II.	07½
123. De Baron Dhijhern.....	07½	169. Over zendingmethode I..	10
124. Een woord tot aanbeveling		170. idem idem II..	10
der zedingszaak.....	07½	171. Het kruis der bespotting.	07½
125. De toekomstige wereld....	05	172. Over zendingmethode III.	10
126. Iets uit het leven eener		173. De Zending onder de volken	
zendelingsvrouw. 2e brief.	07	der aarde. 1. Europa....	07½
127. Eene uit duizend.....	06	174. Dito. II. Azië. 1. West-Azië	07½
128. Eene Martelaarsgeschied.	05	175. Tollenaarsbede.....	05
129. Een Rabbi die rust zoekt		176. De zend. II. 2. Japan en China	07½
bij Christus.....	05	177. Dito. 3. Achter-Indië	07½
130. De Christin geroepen tot		178. Bij een Ziekbed.....	05
deeln. aan de zendingzaak.	05	179. De zend. II. 4. Eng. Indië	07½
131. Zoeken en vinden.....	10	180. Hung-Sai-Tschuen, enz.	07½
132. De onfeilbare gids.....	10	181. De zend. II. 5. Ind. Archipel	07½
133. Wien te hooren?.....	07½	182. Toespr. door Ds. H. L. Vinke	07½
134. Eene zwaar beproefde ge-		183. Mededeeling van v.d. Liefde	07½
loofsheldin.....	07½	184. dito dito.....	07½
135. Marianne, de Bijbelver-		185. De Kerstavond.....	07½
spreidster van St. Giles..	10	186. De Zending. III. 1. O-Afr.	07½
136. De dochter v. d. Landman	12½	187. Een vertrouwelijk gesprek.	06
137. De hoop des christens..	07½	188. De Zending. III. 2. Z-Afr.	07½
138. Het leven van v. d. Kemp.	05	189. Verderft het niet, enz....	10
139. Kunt gij altijd van Jezus		190. Barohartigheid.....	07
zwygen?.....	06	191. De Zending. III 3 W-Afrika	07½
140. Het werk v. kleine Jessie.	07½	192. J. F. Riedel Een levensb. I	10
141. Liefde voor liefde.....	05	193. De Zend. IV. 1 N-Amerika..	07½
142. Heilig leven, zalig sterv.	07½	194. Levensber. van J. E. Jellesma	17½
143. Een sterfb. in den vreemde	07½	ook in 3 afzonderl. stukjes à	06
144. Iets uit het leven eener			
zendelingsvrouw. 3e brief	05		
145. Iets uit het leven eener			
zendelingsvrouw. 4e brief.	05		
146. Levensgesch. van eenen			
Ierschen knaap.....	07½		